

KA

LAMA

'Ikuā

Mai ke Po'okumu mai:

Nā Weliweli:

Nui 'ino nā mea e maka'u ai ke kanaka. 'O ka hele kula 'ana na'e ma Ka 'Umeke Kā'eo, 'a'ole ia he mea e maka'u ai.

He leo ho'omaopopo kēia, he 'ohana kākou. No kākou ke kuleana o ka mālama kekahī i kekahī. E like ho'i me kā Ka Lama o ka mahina aku nei i hō'ike ai, wehewehe akula ka papa 'ekolu no nā 'ano kūpono o ka haumāna Ka 'Umeke Kā'eo.

'O ka hō'ihi, lokomaika'i, hana nui, noke mau, ho'ā'o, komo piha a me ka ho'ōla 'ōlelo Hawai'i kekahī o ia mau 'ano haumāna Ka 'Umeke Kā'eo. E holo mua kākou a kūkulu ma luna o nā 'ike i ili mai ai ma luna o kākou.

'Ōlelo No'eau:

I ulu nō ka lālā i ke kumu

Nele ka 'Uhane Lapu i ka Home

Ua pau a'e nei kahi hale kahiko ma ka helu 1442 alanui Emma, i ka wāwahi 'ia ma muli o ke kauoha 'ana a'e o ka mea nona ua hale lā, a ma nā wawā 'ōlelo i loa'a a'e. He mo'olelo ho'okalakupua ko kēia hale, a no ia mo'olelo ke kumu o ka wāwahi 'ia 'ana. Penei nā mea 'ano nio i loa'a a'e no kēia hale:

He 'eono mahina i hala a'e nei. Hō'ike 'ia a'ela ka lohe he hale kēia i noho 'ia e kekahī 'uhane lapu. He kino 'uhane ho'i no kekahī wahine Haole. He 'ohana Pukikī ke noho ho'olimalima 'ana i ua hale lā i ia manawa. A i ke kipa 'ana aku o kēia 'uhane lapu iā lākou lā i kekahī pō, ua ha'alele akula lākou i ua hale lā, a ho'i a'ela a ho'āumoe ma ka lānai o ko J. F May hale, no ke koena aku o ka pō.

E hiamoe ana he 'elua o nā kaikamāhine o kēia 'ohana Pukikī ma kēlā pō a lākou i 'ike ai i kēia 'uhane lapu. A i loko o ko lāua hiamoe, lohe 'ia akula ka nakeke i loko o ko lāua lumi. A iā lāua i kāka'a a'e ai nā maka, 'ike akula lāua i kekahī kino wahine lō'ihi e uē iho ana ma luna o lāua: no laila ho'omaka ihola lāua e 'uā'uā, a holo akula i ko lāua makuahine i luna a hiki akula 'o ia i ka manawa e nalo aku ana ua 'uhane lapu lā ma kekahī 'ao'ao o ka hale.

I ka wā i loa'a a'e ai kēia lohe, ua hō'opia'i'o koke maila nā po'e i noho mua ma laila. 'O ko lākou kumu nō ho'i ia i ha'alele ai i ia wahi.

Ka Nūpepa Kū'oko'a 23, Pepeluali 1906

Kekama Castro

‘O Akalaninuiaimoku Castro ke kāne, ‘o Amberlyn Keppa ka wahine, noho pū lāua a hānau ‘ia ‘o Kekamaikemanaoiohilinai Joseph Castro ka hiapo o ‘ehiku keiki. ‘O wau nō ‘o Kekamaikemanaoiohilinai Joseph Castro.

Ua hānau ‘ia wau ma O’ahu a hānai ‘ia wau ma laila ma nā makahiki ‘umi mua o ko’u ola. Ua ho’omaka ko’u ala ‘ōlelo Hawai’i ma ke kula kaiapuni ‘o Ānuenue. He ‘iini nui ko ko’u mau mākua e kula ‘ia kā lāua mau keiki ma ka ‘ōlelo makuahine. Ua hānau ‘ia ‘o Kaena, Akalani, Kamaku, Kaiu, a me Namaka Castro. Ma kahi o ko Namaka piha ‘ana he 2 makahiki iā ia, ua huaka’i ko’u ‘ohana i Hawai’i mokupuni e ‘imi i wahi e noho ai ka ‘ohana. Ua ‘imi ko’u mau mākua i home ma Puna. Hānau ‘ia ka muli o ka ‘ohana ma Hawai’i.

He pilina ko’u i ka ‘ōlelo Hawai’i ‘oiai ua ho’ona’auao ‘ia wau a me ko’u mau pōki’i ma ka ‘ōlelo Hawai’i i ko mākou ola holo’oko’a. Ke a’o nei nā keiki Castro a pau i ka ‘ōlelo Hawai’i a he minamina ho’i ko’u makuahine i kona hiki ‘ole ke ‘ōlelo Hawai’i me mākou. Nui ko’u mahalo i ko’u mau mākua i ko lāua ‘imi ‘ana i nā kula ‘ōlelo Hawai’i no mākou keiki.

Ko’iko’i ka ‘ōlelo Hawai’i ia’u. Makemake wau e ho’ōla i ka ‘ōlelo Hawai’i no nā hanauna e hiki mai ana. Ua komo wau i ke kula ‘o Ka ‘Umeke Kā’eo ma muli o ka ne’e hale ‘ana a me ka pilina o ia mau kula ‘elua. Ua a’o wau i ka ku’i ‘ai, ke kāpili ‘ohe, ka ho’omākaukau a hana ‘ana i nā ‘ano kaila lei like ‘ole, ka hume ‘ana i ka malo a nui hou aku nā ‘ike ku’una a’u i a’o ai. He leo paipai kēia iā ‘oukou e nā makamaka o Ka ‘Umeke Kā’eo e holomua a puka lanakila. E mālama mau i ka pilina me ke Akua. E ho’opuka aku i kou mau mana’o, mai pe’e, mai hilahila.

E ola ka ‘ōlelo Hawai’i!

Hui Hālāwai Kūpa'a

'Auhea 'oukou e nā pu'uwalu aloha 'āina nā makamaka ho'i o ke au ho'ola 'ōlelo Hawai'i. He wahi kūkā a ho'oka'a'ike kēia no ka hālāwai a nā haumāna kula ki'eki'e i mālama 'ia ma ke kahua kula ki'eki'e 'o Kamehameha. He hālāwai kēia no ka hui 'ana o nā 'elele o ke kaiaulu, ke Kalana o Hawai'i, 'o meia Mitch Roth, nā haumāna Kamehameha a me nā haumāna Ka 'Umeke Kā'eo no ke komo 'ana ma kekahi kūkā i mea e 'ike ai i nā pilikia o ke kaiāulu, nā kula a me ka nohona ma Hawai'i. 'Ike kākou a pau loa i ka pīpi'i o ka nohona ma Hawai'i nei a me ka nele o nā pono iā kākou. Ma muli o ia mau nele ke 'ike 'ia nei ka ne'e nui a me ka ha'alele nui o ka po'e Hawai'i mai ko kākou one hānau pono'i i mea e 'imi ai i ia mau pono ma kahi 'ē. Noho he 53% o ka po'e Hawai'i a pau ma 'Amelika. 'Oi aku ho'i kēlā pākēneka ma mua o ka nui o nā po'e Hawai'i e noho nei ma Hawai'i nei. He pilikia nui kēia i ka Lāhui. Ma hea hou a'e e kūpono ai ka nohona o ka po'e Hawai'i inā 'a'ole ia ma Hawai'i? Ma hea hou a'e e ola ai ka mo'omeheu, ka mo'olelo a me ka 'ōlelo inā 'a'ole ma Hawai'i? 'O ka po'e Hawai'i ka mea e Hawai'i ai kēia wahi. A 'o ia nō ka mana'o i hāpai 'ia mai ma ia hālāwai e nā haumāna Ka 'Umeke. Ua hāpai 'ia ka mana'o i ke Kalana a me ka meia no ka lawa 'ole o ka uku no nā kumu 'ōlelo Hawai'i. 'Ike le'a kākou i ka nele o nā kumu 'ōlelo Hawai'i. 'O ia ke kumu he mea nui ka paio 'ana no ka 'olu'olu a me ke kūpono o ka nohona kumu. 'A'ole e hopohopo 'ia ka hiki a hiki 'ole paha ke lilo i kumu no ka lawa 'ole o nā lako e pono ai ke ola ma Hawai'i me ka ho'ola pū i ka 'ōlelo Makauhine i ka wā ho'okahi. I mea e noho ai kākou ka po'e Hawai'i ma Hawai'i nei, he mea nui ka ho'olako 'ia o nā waiwai a me nā pono iā kākou e like ho'i me ka 'ōlelo, ka hale, ka uku kūpono, ke ola o ka lehulehu, nā ala ho'ona'auao a pēlā wale aku. He wahi leo ho'olono kēia i 'ō a 'ō - e ala mai a e paio no ka nohona pono o ka po'e Hawai'i! E ho'ohuli ho'i kākou i ke aupuni e hō'u'uku mau ana i ke kūlana o ka po'e 'ōiwi Hawai'i. 'A'ole loa kākou 'ae i ka ho'omau 'ia o ka poholalo a me ke kaulike 'ole. E ho'opa'a kākou i ke kū'oko'a no ka pono o ka hanauna hou.

He wahi leo mahalo kēia i nā haumāna kula ki'eki'e 'o Vainui Davis-Tanaka, Mānaiakalani Paige, Ke'alohe Holomalia, Pua'ena Estocado, Kaniaulono Hāpai a me Māhealani Figueroa-Lee. Na lākou i 'a'a me ka wiwo'ole ma ia hālāwai a lohe 'ia ka leo ikaika no ka lāhui. He leo e kuhikuhi ana i ka hemahema me ke koi aku i ka lolii 'ānō no ka pono o ka po'e Hawai'i.

Holo Mai 'o Pele Mai Kahiki

E nanea kākou i ka maiau o nā ki'i a nā haumāna Papa 3 a Kumu Pōhai i 'oki, tuko a pena ai. Ua kākau 'ia ka mo'olelo e Kūkulu Kumuhana a ua ha'i hou 'ia ka mo'olelo ma ka piko e ka Papa 3. Ua heluhelu a kālailai 'ia ka mo'olelo 'o Holo Mai 'o Pele Mai Kahiki ma ka papa. Ua ho'opū'ulu 'ia nā haumāna a ho'omaka lākou i nā ki'i ma ka 'oki'oki 'ana i nā 'ao'ao makasina. Ho'opū'ulu 'ia nā waiho'olu'u e pono ai no ke ki'i. Ua nui ka hana a nui 'ino ka tuko 'ana. Eia nō na'e ua maiau ka hua.

Ma hope o ka ha'i hou 'ana i ka mo'olelo ma ka piko ma Hale Lamalama, ua lawe aku 'o Kumu Pōhai i nā haumāna i ka luapele. Ua pa'ahana ka papa 3 ma ke kilo 'ana ma Kīlauea. Penei e pa'a maoli ai ka ha'awina: ua heluhelu 'ia ka mo'olelo, ua ha'i hou 'ia ka mo'olelo ma o nā ki'i a me ka waha, ua huaka'i hele a ua pa'a pū ke oli. Inā hoihoi 'oe i ka 'ike no kēia pāhana, e hele mai i Hale Lamalama a leha nā maka i ka nani ma ka paia mua o ka holoē waena.

Ho'omaika'i 'ia ka Hana Kūpono

I kēia makahiki kula ua ho'omaka ka papahana ho'omaika'i a ho'ohanohano i nā haumāna hana pono ma loko a ma waho o ka lumi papa. Inā he 'ohi 'ōpala me ke noi 'ole, he kōkua i ke kumu, ka limahana, ka hoa kula a 'ohana paha, he mālama kuleana a me ka hō'ike i ke 'ano kūpono o ka haumāna Ka 'Umeke Kā'eo, hā'awi aku nā kumu a me nā limahana i kikiki i ia mau haumāna. A ma 'elua Po'ahā o ka mahina, huki 'ia 6 kikiki me nā inoa keiki ma luna. Mālama 'o Kumu Steven i pā'ina awakea na ia mau haumāna hana kūpono.

He leo paipai kēia iā 'oukou e nā haumāna, e noke i ka hana pono i nā manawa a pau. He lālā 'oe o Ka 'Umeke Kā'eo a he lālā 'oe o kou 'ohana. E ha'aheo mau!

Ha'awina Pala'ai

Mai ke kālai 'ana a i ka 'ai 'ana i ka palaoa pala'ai, ua lu'u nō nā haumāna papa 'ekahi a Kumu Miki'ala lāua 'o Kumu Ku'uipo. Ua ho'ohana 'ia 'ekolu pala'ai (li'il'i, lōpū a me ka pala'ai nui) e a'o ai i ka makemakika a me ka 'epukema. Koho mua nā keiki i ka nui o nā 'ano'ano ma nā pala'ai pākahī. A laila 'oki 'o Kumu Miki'ala iā luna a hao aku i nā 'ano'ano. Ma nā pū'ulu, helu nā haumāna i ka nui o nā 'ano'ano mai kēlā me kēia pala'ai a palapala 'ia ka 'ikepili. Ua wehewehe pū lākou no nā hi'ohi'ona o ka pala'ai.

Wahi a Aukahi Kaneakua "Ua le'ale'a a nani ka 'alani o ka pala'ai a 'āpu'upu'u kona 'ili." Mea mai 'o Kaimana Okano, "Ua 'ono loa ka palaoa pala'ai, kohu palaoa mai'a. Ua 'ai piha wau."

Nani ho'i ka ka lu'u loa o nā haumāna papa 1 a pau ma ia ha'awina.

Ha'uki

Ua ho'ohano hano 'ia 'o Vainui Davis-Tanaka, ka haumāna papa 12 ho'okahi o ke kime ma ka pā'ani pōpa'ipai kaikamahine hope o ka makahiki. 'O kēia ko Vainui makahiki mua ma ka pā'ani pōpa'ipai. Ua 'ike nui 'ia kona holomua ma kona 'ano he 'ālapa.

Ua 'ākoakoa ka nui po'e e ho'ōho a kāko'o aku ai i ke kime pōpa'ipai. Ua 'a'a lākou iā Kanu o ka 'Āina no Waimea. Nani maoli ho'i ka 'ike 'ana i nā kula ho'āmana me nā kime ha'uki. Ua kalaiwa loa mai lākou i Keaukahā a noho pū i ka ho'ohano hano 'ana iā Vainui Davis-Tanaka.

He leo ho'omaika'i kēia iā 'oe e Vainui Davis-Tanaka i kou ho'ā'o a noke i ka pā'ani pōpa'ipai. He 'a'alii'ī kū makani nō 'oe.

Vainui Davis-Tanaka

'Aiaola

'Aiaola: Waihua'ai

- 1) 5 'āpala
- 2) 7 kāloke nui
- 3) Mīkini 'uī wai hua'ai

E holoi a 'oki'oki i nā 'āpala i kūpono kona nui no ka mīkini. E holoi i nā kāloke, ihi i ka 'ili a 'oki iā luna. Me ka mālie e ho'okomo i nā 'āpala a me nā kāloke i loko o ka mīkini 'uī wai hua'ai. Mākaukau ka wai hua'ai e inu ai. Hiki ke ho'okomo i nā 'ano hua'ai a lau'ai like 'ole i loa'a iā 'oe. He koho kūpono kēia i 'ole pohō nā lau'ai a me nā hua'ai keu.

Halewalea

Kime Pōpa'ipai

Nā Hanana Halewalea:

Ka Hana Imu

Nowemapa:

*Ho'omākaukau no ka Lā Kū'oko'a a
me ka 'Aha Makahiki.*

26 Nowemapa:

E 'ohi i nā pono kālua no ka imu

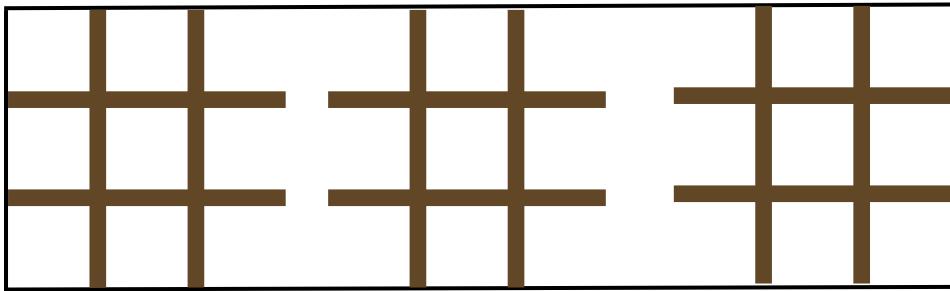
27 Nowemapa:

*E ho'omākaukau i ka 'ai a ku'i i ka
imu.*

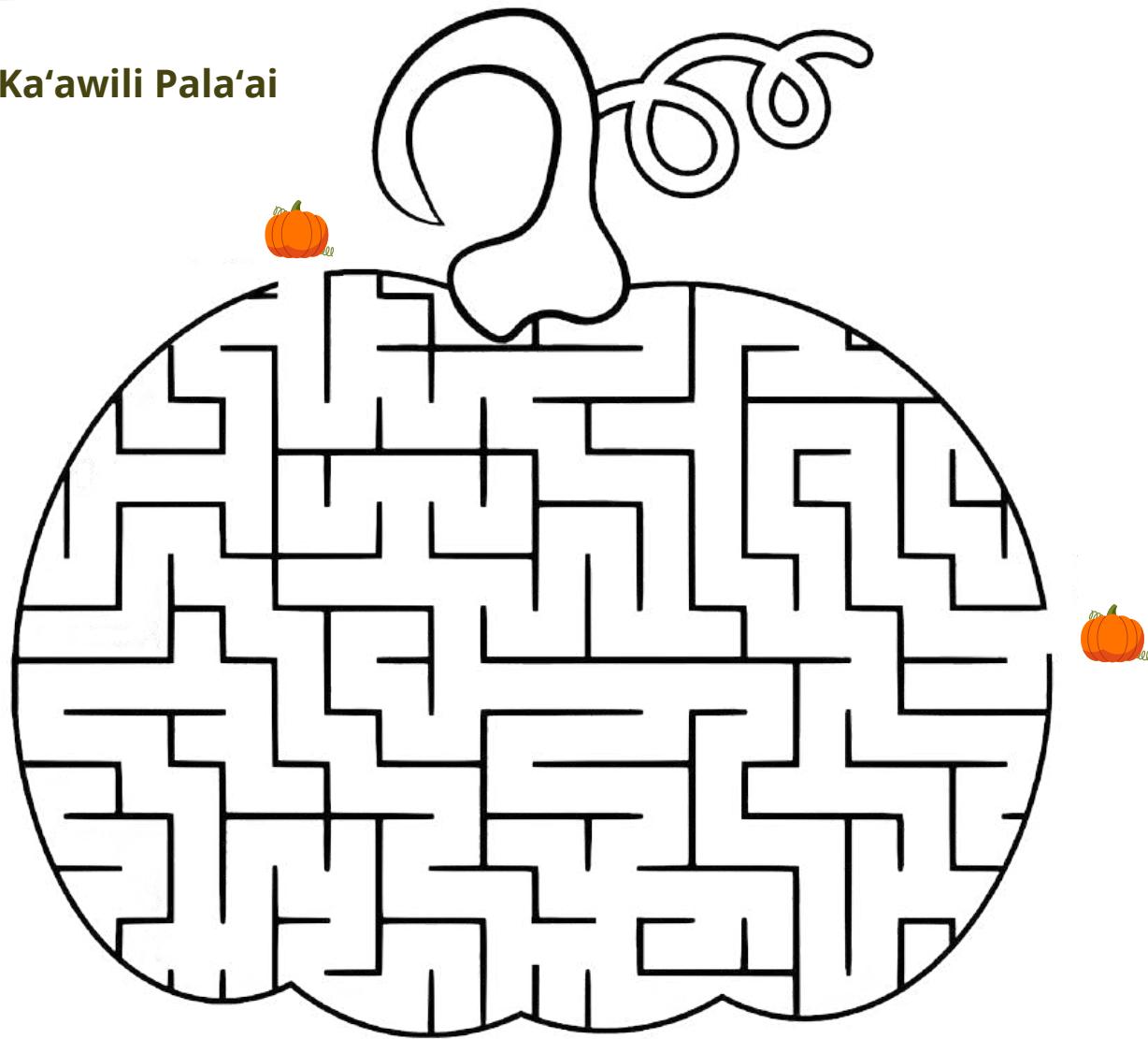
28 Nowemapa:

E hua'i i ka imu

Ke Ala Ka'awili Pala'ai

Hā'ina:

Ka 'Umeke Kā'eo

Nane

'O ka pūlumi ko'u ka'a.
Pāpale wale i ka pāpale i kēlā me kēia lā.
E paila mau ana he kupa nui ma ke ahi ma
ko'u hale.

E pane i ka nane ma kēia kīwiki

Pāheona me Mana

Ki'i na Mana Inoue

HUA

Hua'ōlelo o ka Mahina

Kiliki o lapu:

Ke noi 'ana iā ha'i i wahi kanakē me ke komo pū i kou 'a'ahu Heleuī

Hau'oli lā Heleuī

Hau'oli lā Heleuī

E ki'i kanakē ana au

*Ke kamu, āpala a me ka Snickers pū
A pēlā wale aku*

Kanakē (kanakē)

Kanakē (kanakē)

Kanakē na kākou a pau

Kanakē (kanakē)

Kanakē (kanakē)

Ke pīhoihoi nei au

3) He mau pala'ai Heleuī laua.

2) Ua kiliki o lapu kākou

1) He kanaka iwi 'o ia no ka Heleuī

Ha'iina:

I ulu i ke kuamo'o

I mana i ka 'ōiwi

I kā'eo no ka hanauna hou

HO'OKŌ

E 'Ōlelo Hawai'i Kākou:

Nā Papani

Helukahi
1 kanaka

Helulua
2 kanaka

Helulehu
3 a 'oi kanaka

kūnei
'a'ole helu 'ia ko'u hoa kama'ilio

au/wau

māua

mākou

kūhoa
helu pū 'ia ko'u hoa kama'ilio

kāua

kākou

kūnā
ka'u 'ōlelo i ko'u (mau) hoa kama'ilio

'oe

'olua

'oukou

kūlā
wala'au no kekahi (mau) kanaka 'ē a'e

('o) ia

lāua

lākou

E koho i ka papani kūpono:

He kanaka iwi _____ no ka Heleuī?

Ua kiliki o lapu _____ .

He mau pala'ai Heleuī _____ .

